

TOVERBERG

68

J A A R G A N G 18 / 1 LENTE 2023

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

HBC
HBC

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT

VZW

"Ieder mens die genoegene schiept in het voltooien van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofoon

Redactie: Els Vermeir, Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese, Bart Madou, André Callier

Werkten ook mee: Marie-Claire Devos, Katherine Muylaert, Isabelle Tolleneer, Johan Debruyne, Guido Dobbelaere †

Kaft: Schilderij van Guido Dobbelaere
"Verlangen naar elders"

Vormgeving: André Callier

Foto's: Webfoto's, Studio Kate Neels, Johan Debruyne

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van 'Het Beleefde Genot' kan via een abonnement op 'TOVERBERG' door 20 € te storten op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 6 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord	01
In memoriam Guido Dobbelaere.	02
Poëzie.	04
Doordenker.	08
Elsenspingsels.	09
Chapeau.	12
De leesgroep las.	16
Waarheid en herinnering.	18
Beleefd	22
Te beleven.	24
Over de grens.	25
Kathebelletjes.	27
Ad multos annos.	29
Coupure.	36
Pathéscope.	39
Gelezen en goedgekeurd - Josipovici	41
Gelezen en goedgekeurd - Boochani.	42
En dan nog dit.	44

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Terwijl ons uit alle hoeken van de wereld nieuws bereikt over mensenleed en rouw, moeten we helaas ook deze Toverberg starten met een droevig bericht. Recent immers namen we afscheid van Guido Dobbelaere, dichter, schilder en jarenlang lid van *Het Beleefde Genot*. Bart Madou wijdt een *In Memoriam* aan hem, en bij wijze van eerbetoon siert een van zijn werken de cover van deze editie. Onder *Poëzie* vinden we verder een staaltje van zijn verbale kunst.

Nog meer poëzie in *Over de grens*, waar Isabelle Tolleneer een sprankje hoop biedt in tijden van verlies. Geen afscheid is immers definitief. Zo heeft u misschien samen met Bart Madou de lezingen *Beleefd* waarin we door de bibliotheek van Alexandrië zwierven en het Proustjaar definitief afsloten. Maar ook Proust zindert nog na: in het essay over traditie van Gabriel Jospovici dat Bart heeft *Gelezen en goedgekeurd* en onder de *Chapeau* van Marie-Rose D'Haese, waar we Prousts persoonlijke assistente aan het woord laten. Men kan zich afvragen of deze dame nooit aan burn-out leed, zoals het eerste slachtoffer daarvan in *En dan nog dit*. Veel erger dan burn-out echter zijn de beproevingen die de Koerdische schrijver Behrouz Boochani moest doorstaan tijdens zijn gevangenschap. Bart Madou las zijn relaas in *Alleen de bergen zijn mijn vrienden*. Ook Marie-Claire Devos en de leesgroep Zedelgem ontdekten de invloed van een totalitair regime op het individu, in *Nacht in Caracas*. En totalitaire regimes, daar kon Franco Zeffirelli van meespreken. Hij vertelt zijn levensverhaal in *Pathéscope*. Neem er gerust een kopje thee bij, maar dan liefst niet in gezelschap van Mussolini!

Bij al dat geweld voelen we ons klein en machteloos, maar misschien kan het *Elsenspinsels* sprookje over *De dwerg* ons wel iets leren. Zo ook het sprookje *Psyche* van Louis Couperus in Bart Madou's nieuwe rubriek *Coupure* trouwens. En als we dan toch de sprookjesachtige toer opgaan, kan ik ten zeerste het werk van Italo Calvino aanbevelen, wiens verjaardag we vieren in *Ad multos annos*.

Over verjaardagen gesproken: Bart Moeyaert viert dit jaar 40 jaar schrijverschap! In Katherine Muylaerts *Kathebelletje* leren we zijn *Broere* kennen.

Al die sprookjes zetten Carine Vankeirsbilck samen met de filosoof Spinoza aan het *Doordenken*: zouden we de weg naar het geluk dan toch op eigen kracht kunnen vinden?

Misschien kan Jean De Grootte, *de schilder van de stilte*, ons daar wel bij helpen. Johan Debruyne stelt hem voor in *Waarheid en herinnering*. En verder valt er nog heel wat *Te Belevén* bij *Het Beleefde Genot*. Bart Madou tilt al een tipje van de sluier op. Wij kijken ernaar uit, zoals u intussen ongetwijfeld uitkijkt naar de bijdragen in deze Toverberg.

Veel leesplezier!

IN MEMORIAM GUIDO DOBBELAERE (1929 - 2023)

Dinsdag 24 januari jl. bereikte ons het droevige bericht dat Guido Dobbelaere, dichter, schilder en sinds jaren lid van *Het Beleefde Genot*, gestorven was.

In een laatste interview, verschenen naar aanleiding van de uitgave van *Hedendaagse primitieven*, antwoordt Guido op een laatste vraag van Benedikte Van Eeghem: *'Je bent geen stilzitter, je hebt een gezegende leeftijd. Waar droom je nog van?'* het volgende: *'Ik zou graag nog naar Ethiopië gaan, maar eigenlijk is het daarvoor te laat. De sprinkhanen zijn me voor geweest. De biënnale van Venetië ligt misschien nog binnen handbereik. En misschien nog eens, zonder besef van tijd of wederkeer, eindeloos en doelloos langs de Griekse eilanden zwerven, zoals ik een halve eeuw geleden deed'.*

Zonder besef van tijd of wederkeer langs de Griekse eilanden zwerven... Odysseus achterna, zo lijkt het wel. In plaats van de Egeïsche Zee te bevaren, heeft Guido zijn eigen eilanden gevonden en prachtig verwoord in een 35-tal gedichten. De bundels die de dag van zijn overlijden klaar waren, heeft hij niet meer gezien. Het is een kleine troost dat hij nog een proefexemplaar in handen heeft gehad.

In zijn schilderijen, die later niet gepenseeld werden, maar gestreeld met zwanenveren, trachtte hij zijn innerlijk op doek te zetten. *'Twijfel ligt aan de basis van elke kunstwerk'* zei hij ooit, en: *'Het ultieme schilderij is dat wat ik morgen ga maken'.*

Guido was nog altijd bezig aan zijn ultieme schilderij, ook in zijn poëzie ging hij op zoek naar het ultieme gedicht.

U kunt nog een interview met Guido lezen in het herfstnummer van 2018 (nr. 50) van de Toverberg. (www.hetbeleefdegenot.be/toverberg.html)

Wij zijn Guido blijvend dankbaar.

Bart Madou, 29 januari 2023

Het beeld dat ik je schuldig bleef - Guido Dobbelaere

EILANDEN

hoe zeer draagt
de zwerfsteen
tekens van de morenen
in zijn puinveld
sintels van de asberg

onderweg
tot taal verzacht

wat geëet is
blijft gedicht
in de plooiën van de tijd

zwerfsteen die kan zwemmen
zwerfsteen die kan vliegen

onstembaar
is het verlangen
naar de eilanden boven de wind

TELOORGANG VAN DE HEXAGOON

(zelfportret met bijen)

in de ontredde-
ring
van honingraten
tussen de aangetaste hexagonen
de zoete patronen
die ooit mijn leven vervulden

het zwermen is gedempt
de bijen bijna uitgeroeid
nog schilder ik flarden kant- en vliegwerk
aan de randen
mijn jaarringen zijn fossiel geworden
en elk antwoord is doven na de brand
elk antwoord
as na de ovens

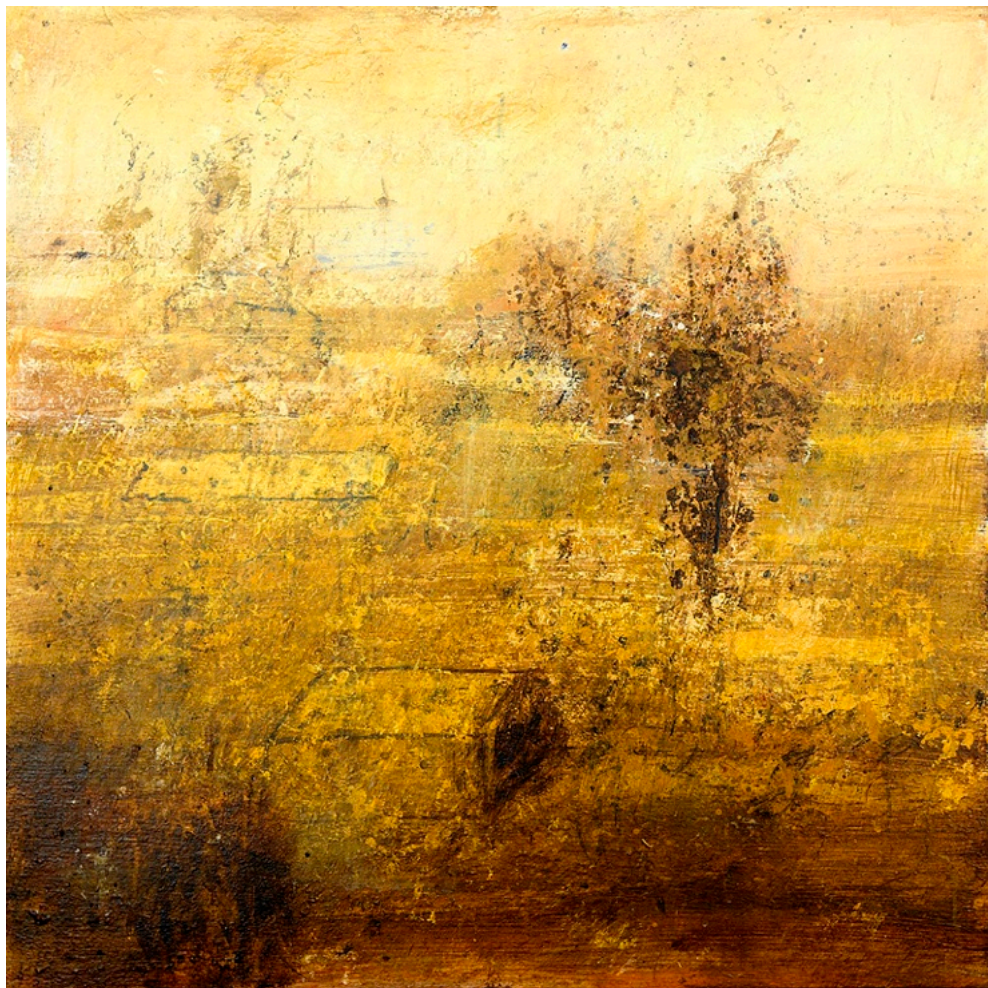
STUIFGEUR

van wat geweest is
en wit was en zachtrood
en rook naar rozen soms
of hoe rozen zouden kunnen ruiken
als ze gedichten waren

en deed denken aan ogen soms
of hoe ogen zouden kunnen ademen
als ze bloemen waren

overall is
stuifgeur van vlinders
reeds weemoed geworden
voor ze de kelk hebben verlaten

(Deze gedichten komen uit '*eilanden boven de wind*', de recent
verschenen bundel van Guido Dobbelaere †)

Krekelverdriet - Guido Dobbelaere

Doordenker

Door Carine Vankeirsbilck

SPINOZA

Spinoza werd op 24 november 1632 geboren in Amsterdam en is overleden op 21 februari 1677 in Den Haag.

Spinoza's morele systeem wil ons de weg tot geluk tonen. Spinoza was geneigd te geloven dat de mens op eigen kracht geluk en gemoedsrust kan bereiken, ongeacht zijn maatschappelijke, politieke en materiële omstandigheden. Voor Spinoza is de mens daadwerkelijk zijn eigen lot en dankt hij zijn geluk of ongeluk aan zichzelf. De meeste mensen streven evenwel niet naar de innerlijke vrijheid van de filosoof en leiden hun leven evenmin zo dat ze het kunnen begrijpen. Desondanks kunnen zij in vrede en harmonie samenleven, zolang er maar wetten bestaan die zijn aangepast aan hun rationele natuur en die hun niet te hard vallen bij vergeeflijke uitpattingen.

Lichaam en geest zijn één ding, maar als we dat ding nu eens als lichaam en dan weer als geest beschrijven, dan situeren we het in twee afzonderlijke en onderling onvergelykbare systemen. De onderdelen van die systemen zijn niet uitwisselbaar en daarom is de bewering incoherent dat er een causale relatie zou bestaan tussen lichaam en geest. Als we met 'a' is identiek aan 'b' bedoelen dat 'a' in elke ware zin over 'b' zonder moeite in de plaats van 'b' kan worden gesteld, dan zijn lichaam en geest niet identiek. Anderzijds is het volledige systeem waartoe de geest behoort, precies hetzelfde systeem als dat waartoe het lichaam behoort. Bovendien komen lichaam en geest op twee isomorfe punten in twee parallelle systemen voor. Ontologisch gezien is de geest dan ook *'niets anders'* dan het lichaam, en bezit hij geen werkelijkheid los van de werkelijkheid van het lichaam, ook al *'(kan) het lichaam de geest niet tot denken noodzaken, noch de geest het lichaam tot bewegen of tot rust brengen'*.

De vrije mens is de mens die zich bewust is van de noodzakelijkheid waaraan hij is onderworpen. Spinoza wijdt meerdere bladzijden aan de beschrijving van de mentale toestand van die mens. Hij vermijdt haat, jaloezie, minachting en andere negatieve aandoeningen; hij is zeker in de overtuiging dat deugd macht is, dat macht vrijheid is en dat vrijheid geluk is. *'De vrije mens denkt aan niets minder dan aan de dood; zijn wijsheid bestaat niet in bepeinzing van de dood, maar van het leven.'* Zijn gelukzaligheid bestaat in de serene contemplatie van het geheel der dingen, in gemeenschap verbonden met gelijkgerichte geesten door *'de liefde die de vrijheid van de geest tot oorzaak heeft'*.

Uit Kopstukken Filosofie: R. Scruton, *Spinoza*, Lemniscaat, 1986, 135 blz.

Elsenspelsels

Door Els Vermeir

DE DWERG

Er was eens een land dat bevolkt werd door reuzen. De grootte van hun gestalte was echter niet evenredig met de omvang van hun hersenen: de inwoners van dit reuzenland waren doorgaans niet bijster intelligent – sommigen waren zelfs ronduit dom te noemen. De toestand van het land was dan ook niet bepaald rooskleurig. De reuzen woonden in schamele hutten waarvan de daken voortdurend lekten en de muren na elke storm weer opgebouwd moesten worden. Oogsten mislukten vaak, zodat veel mensen honger leden, en het sterftcijfer lag hoog bij gebrek aan bekwame artsen. Toch leek niemand de behoefte te voelen om deze schrijnende situatie te veranderen.

Op een dag nu werd er in dit reuzenland een baby geboren die tot wanhoop van zijn moeder uiterst klein van gestalte was. De moeder schaamde zich voor haar kind, dat ze als een gedrocht beschouwde, en hield het verborgen voor de buitenwereld. Het jongetje groeide op in eenzaamheid, maar wat de ouders niet beseften, was dat niet enkel zijn gestalte afweek van die van zijn landgenoten. De jongen was ook uitermate intelligent, en doordat hij nooit in aanraking kwam met andere kinderen, noch enigerlei vorm van onderwijs genoot, ging hij al snel zelf op ontdekking en vergaarde proefondervindelijk steeds meer kennis en wijsheid.

Toen hij oud genoeg was om op eigen benen te staan, besloot hij afscheid te nemen van zijn ouders en de wijde wereld in te trekken.

De eerste die hij tegenkwam, was een boer, die aan de rand van zijn veld herfstbladeren had bijeengeharkt en deze aan het verbranden was.

'Zou u de bladeren niet beter over het land verspreiden zodat ze als beschutting tegen de kou en als meststof voor het volgende oogstjaar kunnen dienen?' stelde de dwerg vol goede bedoelingen voor aan de boer. Maar de reus luisterde niet eens naar hem en zat hem met een riek achterna, zodat de dwerg zich wijselijk uit de voeten maakte.

Wat verderop zag hij een groepje mannen staan, die probeerden een brug te bouwen over de rivier. Of de beek, het is maar vanuit wiens standpunt je de waterloop bekijkt. De mannen waren in een hevige discussie verwickeld over hoe ze de brug het beste konden bouwen en hoe ze de andere oever konden bereiken zonder meegesleurd te worden door het water. De dwerg hoorde hun discussie, ging in het midden van de kring staan en begon zijn bevindingen over de beste aanpak naar hen toe te schreeuwen. Of de reuzen de dwerg überhaupt hadden zien staan, weet ik niet, maar geen van hen schonk ook maar de minste aandacht aan hem, en toen ze na een tijdje tot een vergelijk gekomen waren en aan de slag gingen, haalde de dwerg de schouders op en stapte verder. Hij was nog

niet uit het gezicht verdwenen toen hij achter zich de ene na de andere zware plons hoorde en begreep dat de reuzen in het water waren gevallen bij gebrek aan degelijk plan.

Zo ging het dagenlang verder: telkens bood de dwerg zijn wijsheid en inzicht aan om oplossingen te bieden voor de meest uiteenlopende problemen, maar steeds weer stootte hij op een muur van onbegrip, of werd hij niet eens bekeken. 'Ga toch weg, monster,' riepen sommigen, 'Idioot!' schreeuwden anderen. De dwerg werd ongelukkig en moe en begon zich af te vragen of het leven nog wel zin had. De dwaasheden die hij zijn landgenoten zag begaan, gingen zijn verstand te boven, en hij werd moedeloos bij de gedachte aan hoeveel beter hij hun leven zou kunnen maken als ze hem daar gewoonweg de kans toe gaven.

Na weken stappen kwam hij aan een hoge berg, en ontdekte een smal pad, nauwelijks zichtbaar tussen struiken en rotsen, dat naar de top van de berg scheen te leiden. Het pad kon onmogelijk door de reuzen zijn aangelegd of gebruikt, want daarvoor was het veel te smal. De dwerg besloot het pad te volgen om te kijken wat er aan de andere kant van de berg lag. 'Als ginder dezelfde domme reuzen wonen als hier, geef ik het op, en keer ik terug naar mijn ouders,' dacht hij. Tenslotte: zijn ouders waren dan wel niet veel intelligenter dan zijn landgenoten, zij hadden hem tenminste nog enige liefde gegeven.

De dwerg begon zijn moeizame klim en moest meermaals halt houden om uit te rusten. Hoe hoger hij kwam, hoe lastiger het werd, de lucht werd steeds ijler, de temperatuur daalde en stilaan hield sneeuw het pad verborgen. Maar hij zette door en na vijf dagen bereikte hij de top. In de verte, in het dal, zag hij de kringelende rook van schoorstenen op leien daken en huisjes in rode baksteen. Niets van dat alles had hij ooit eerder gezien, maar het vervulde hem met zo'n nieuwsgierigheid en hoop, dat hij met hernieuwde energie de afdaling begon.

Toen hij eindelijk het dorpje bereikte, stelde hij vast dat alle bewoners daar dezelfde gestalte hadden als hijzelf. Ze begroetten hem met enige argwaan, doch vriendelijk, al begreep hij hun taal niet. De dwerg – die nu geen dwerg meer was – was uitgeput door de lange reis en viel bewusteloos neer. Toen hij weer bijkwam, lag hij op een matras die duizend keer zachter was dan de bak stro waar hij thuis in had geslapen, en een oude man stond wat verderop in een heerlijk dampende kom te roeren. De man reikte hem een kommetje aan en zei 'soep - jij - drinken', terwijl hij hem met tekens duidelijk maakte wat de bedoeling was. De man liet hem verstaan dat hij bij hem kon blijven wonen tot hij weer helemaal beter was, en intelligent als de ex-dwerg was, leerde deze al snel de taal van zijn nieuwe vriend.

Jaren gingen voorbij. De jongeman leerde alle dorpsgenoten kennen, ontdekte de rest van het land, en voelde zich steeds meer thuis bij deze mensen, die niet enkel sterk op hem leken, maar ook zijn intelligentie naar waarde wisten te schatten en hem bij al hun projecten om raad kwamen vragen. Op een dag echter werd het land getroffen door een grote droogte, en hongersnood bedreigde de bevolking. De koning, die over de wijsheid van de man uit het land der reuzen had gehoord, liet deze bij zich roepen en vroeg of hij raad wist.

'Sire,' zei de man, 'in het land der reuzen liggen gigantische akkers die, als ze beter beheerd zouden worden, zowel uw volk als dat van de reuzen zouden kunnen spijzen. Helaas zijn de reuzen te dom om hun grond efficiënt te bewerken en luisteren ze ook niet naar de raad van kleine mensen. Maar misschien kunnen we er met een list wel in slagen de situatie naar onze hand te zetten.'

'Hoe dan?' vroeg de koning.

De voormalige dwerg legde zijn plan uit, en enkele dagen later gingen alle mensen aan de slag. Ze trokken met allerlei materialen de berg over en bouwden daar een enorme constructie, die eruitzag als een reus, maar bekleed was met goud en zilver, en waarin verschillende mensen konden plaatsnemen die het gevaarte bestuurden. De dapperste mannen kropen in de namaakreus en 's nachts brachten ze deze naar de plaats waar de reuzen woonden. Toen de reuzen de volgende dag wakker werden, raakten ze in paniek bij het zien van dit vreemde wezen, dat ongetwijfeld uit de hemel moest zijn neergedaald. Plots klonk een metaalachtige stem, die de reuzen vreemd genoeg begrepen. Het was natuurlijk hun vroegere landgenoot, die door een megafoon het volk toesprak. Hij beweerde dat hij een god was die was neergedaald omdat de reuzen zijn planeet kapotmaakten en dat ze zijn bevelen moesten uitvoeren opdat alles weer beter zou worden. De reuzen waren doodsbang en deden precies wat de nieuwe god hen opdroeg. Zo leerden ze eindelijk het land bewerken, en het deel van de opbrengst dat ze aan de godheid moesten offeren uit dankbaarheid, werd 's nachts door de mensen opgehaald, zodat ook zij konden overleven tot de droogte in hun land voorbij was.

En de dwergreus? Die beseftte dat kleine mensen zelfs reuzen de baas kunnen, als ze maar hun verstand gebruiken en met zijn allen samenwerken.

Met steden is het als met dromen: van alles wat je je kunt voorstellen kun je dromen, maar ook de meest onverwachte droom is een rebus die een verlangen verbergt, ofwel het omgekeerde ervan, een angst.

Uit "De onzichtbare steden" van Italo Calvino

Chapeau

Door Marie-Rose D'Haese

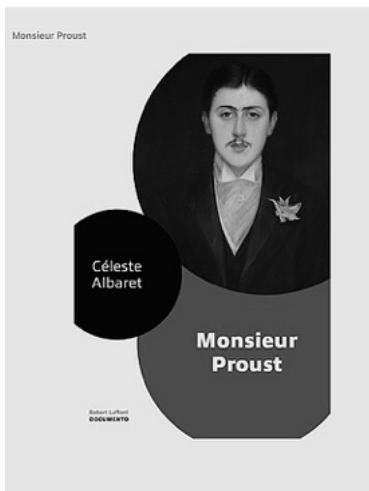
MONSIEUR PROUST

Het kan zijn, beste lezer, dat ik achterloop, maar ik wil het vandaag toch hebben over dit boek, dat verscheen bij uitgeverij Laffont in 1973, een halve eeuw geleden dus.

De ondertitel luidt: *Souvenirs recueillis par Georges Belmont.*

Op de cover het beroemde portret van Marcel Proust uit 1892 van de hand van Jacques Emile.

Céleste Albaret

Als auteur prijkt de naam van deze vrouw.

Zij kwam in 1913 als jonge twintiger in dienst bij Proust, en heeft hem trouw gediend tot aan zijn dood in 1922, zoals de trouwe volgers van *Het Beleefde Genot* maar al te goed weten. Een unieke ooggetuige dus van de laatste tien levensjaren van deze beroemde schrijver. Het spreekt vanzelf dat zij door het journaal onmiddellijk na zijn dood belegerd werd om hun gazetten en blaadjes allerhande te vullen met smeuge details.

'*Ma chère Céleste*' zweeg echter in alle talen uit werkelijke pietas ten aanzien van de man die tien jaar lang haar patron was.

De discretie is overigens een bijzonder en teloorgegaan kenmerk van deze mensen die in dienst waren bij mensen die zichzelf als belangrijk beschouwden: ze werden daar ook zorgvuldig op geselecteerd.

Pas op haar 82ste besluit ze uiteindelijk toch nog te getuigen, naar eigen zeggen omdat ze de fabels en de leugens rond haar Monsieur Proust de wereld uit wil helpen, voor ook zij de ogen sluit.

Ik heb deze getuigenis met verbazing en toenemend respect gelezen. Verbazing over de nauwkeurigheid waarmee deze eenvoudige vrouw haar leven bij Proust reconstrueert. Respect voor haar toewijding, haar eerlijkheid, haar complexeloosheid.

Het boek werd vormgegeven door Georges Belmont (1909-2008), die met haar gedurende 5 maanden en 60 uren interviews heeft gesproken en naar haar heeft geluisterd.

Hij was zelf schrijver van een tiental boeken; hij was vertaler van Waugh, Miller, Greene, H. James, Burgess en Jong. Hij was journalist en stichtte in 1958 *Jours de France*.

Monsieur Proust is best een vermakelijk boek: er wordt smakelijk in verteld over de laatste jaren van Marcel Proust, door Albaret nooit anders genoemd dan 'Monsieur Proust'; het is niet zwaarwichtig of ingewikkeld: het is echt het relaas van een verstandige maar onopgeleide volkswrouw. Je zou kunnen zeggen dat ze haar opleiding kreeg van Marcel Proust himself.

Maar het biedt niet alleen een inkijk in de alledaagsheid van het leven van de schrijver, die kort na het uitbreken van de Grote Oorlog, in september 1914, besloot zich min of meer volledig uit het mondaine leven terug te trekken om zich de wijden aan het schrijven van zijn *Recherche*, het schetst ook een indringend beeld van de manier waarop een deel van de Fransen in die tijd nog leefden alsof er nooit een Franse Revolutie had plaatsgevonden.

De vanzelfsprekendheid waarmee deze mensen, ook Proust, van hun rijkdom konden leven zonder zich om wat dan ook te moeten bekommeren, ik moet zeggen: het heeft mij toch zeker verbaasd. Die houding van recht te hebben op de diensten van anderen en de totale afhankelijkheid en hulpeloosheid die daardoor ontstaan, het is in onze tijd toch helemaal passé.

Augustine Célestine Gineste was afkomstig uit de streek van Auxillac (Lozère), trouwde met een taxichauffeur en kwam zo in Parijs terecht. Dat was in 1913, dus kort daarna breekt de oorlog uit, wordt haar man gemobiliseerd en komt zij 'stoemmelings' terecht in het huishouden van Marcel Proust, waar zij door het wegvallen van allerlei personeelsleden al snel de vrijwel enige bediende wordt.

Koken is haar taak niet (en ze kon het ook niet): Proust gaat in het begin nog wel af en toe dineren bij zijn *beau monde*, maar dat schroeft hij in de oorlog uit solidariteit met zijn gemobiliseerde vrienden en kennissen drastisch terug.

Proust was een nachtmens: zijn dag begon rond vier uur in de namiddag: dan 'ontbeet' hij, aanvankelijk nog met twee croissants en café au lait, later nog één broodje en nog later alleen de koffie.

Céleste was al die tijd stand-by: als hij schelde, moest ze komen om naar zijn wensen te luisteren en die te vervullen. Dat moest altijd onmiddellijk gebeuren: een taxi bellen, een vriend bellen, een afspraak maken, een boodschap overbrengen, een krant halen, hem kleden. Behalve zijn persoonlijke hygiëne deed Marcel niets zelf. Niets.

Als hij uitgegaan was (altijd ten dienste van zijn *Recherche*) maakte ze de deur open (hij nam nooit een sleutel mee), nam ze zijn kleren aan en luisterde ze de volgende uren naar het relaas van zijn soirée.

Rond acht, negen uur begon hun nachtrust.

Hoe ze dat regelde na de oorlog, toen haar man teruggekeerd was en die ook bij Proust was ingetrokken en ze dus toch een eigen (huwelijks)leven moet hebben gehad, wordt niet duidelijk.

De dienstbaarheid van deze mensen leidde tot een volledig ondergeschikt maken van het eigen leven aan dat van anderen, die dat vanzelfsprekend vonden. Deze manier van leven is - lijkt - voor ons totaal ondenkbaar, maar voor Céleste Albaret heeft het haar leven zin gegeven: zij heeft het een voorrecht gevonden om te mogen 'dienen'.

Proust wordt ook beschreven als een bijzonder attente en aardige man, iemand met uitzonderlijke voelhorens voor de behoeften en verlangens van de anderen, en met name voor de mensen die niet tot zijn kringen behoorden.

Voor mij is het een evidentie dat het meesterwerk dat wij kennen als *A la recherche du temps perdu* materieel slechts tot stand is kunnen komen door de dienstbaarheid van verschillende gewone mensen, waaronder Céleste Albaret zeker moet gerekend worden.

Wat niets afdoet aan het genie van de schrijver.

Er wordt wel eens van Marcel Proust gezegd dat het een poseur was, iemand die koketteerde met zijn astma. Mensen die deze menig zijn toegedaan, kan ik dit boek zeker aanbevelen. De schrijver heeft zeer geleden onder zijn aandoening: hij moest uren in zijn kamer dampen om de ongemakken enigszins onder controle te houden en de aanvallen konden bepaald beangstigend en levensbedreigend zijn.

Als voorbeeld kan ik verwijzen naar de passage in het boek waar de terugkeer (met de trein) vanuit Cabourg wordt beschreven en waar Proust een aanval krijgt waar hij bijna inblijft: het maakt op de auteur én op de lezer diepe indruk.

Proust was iemand die de gang van zaken nauwlettend in het oog hield, al kwam hij vrijwel zijn kamer, die je je wel als een appartement mag voorstellen, niet uit. Als hij wrijvingen onder het personeel gewaarwerd, zwemen van intriges of indiscretie, maakte hij er doortastend korte metten mee: hij verdroeg geen inmenging, bemoeienis, geklets. Anderzijds worden de mensen die bij hem in dienst zijn altijd met de grootste voorkomendheid behandeld.

In het tiende hoofdstuk, *votre mère est morte*, krijgen we het verhaal van Céleste zelf: haar afkomst en familie, haar jeugd. Op zijn verzoek vertelt ze daar uitgebreid over aan Proust, die er geen geheim van maakt dat hij alles kan gebruiken voor zijn boeken. Een van de opmerkingen die hij maakt is dat zij 'voorstemd was tot een leven van toewijding'. Aan hem in dit geval.

Zeer ontroerend is de passage waarin het telegram dat de dood van Célestes moeder bericht, afgeleverd wordt in april 1915.

Zo weinig eigen leven, zo weinig besef van haar rechten heeft deze vrouw, die zich compleet voor haar meester heeft weggecijferd, dat het Proust zelf is die moet aandringen dat ze onmiddellijk naar haar familie moet vertrekken: hij zal zich wel redden.

Ten slotte nog iets over de vermeende seksuele geaardheid van Marcel Proust. Mensen hebben het er altijd wat moeilijk mee als iemand zich niet aan een ander bindt, man of vrouw. Het wordt als on- of zelfs tegennatuurlijk ervaren. Over Proust zijn de verhalen legio: zo zou hij een verhouding hebben gehad met Agostinelli, die een van zijn chauffeurs is geweest. Later volgde deze man vlieglessen en door zijn roekeloosheid verongelukte hij met zijn vliegtuigje. Proust betaalde voor de lessen, betaalde voor de opsporingsacties toen hij vermist werd, liet bloemen leggen op het graf. Voldoende dus voor allerlei speculaties.

In het verhaal over zijn vermeende homoseksualiteit valt mij de openheid op van deze oude vrouw, haar gebrek aan preutsheid, haar breeddenkendheid.

Deze getuige zou ronduit toegeven als zij mannelijke of vrouwelijke vrienden had binnengelaten in de verblijven van haar patron. Maar dat heeft ze niet.

Ze citeert uit een gesprek met M. Proust op haar vraag waarom hij nooit getrouwd is geweest: hij zou een goede echtgenoot zijn geweest, een goede vader. Hij antwoordt haar: 'ah Céleste, wat had ik aangemoeten met een vrouw: zij zou zich overal mee gemoeid hebben. Ik heb rust nodig; ik ben met mijn werk getrouwd, het enige wat telt zijn mijn papieren.' En daaraan en aan de dagelijkse inzet van ondergeschikten en vooral die van Céleste Albaret, hebben we dit Franse meesterwerk te danken.

*Als beelden van de herinnering eenmaal vastliggen
in woorden, worden ze uitgewist.*

Uit "De onzichtbare steden" van Italo Calvino

De Leesgroep Zedelgem las

Door Marie-Claire Devos

NACHT IN CARACAS - Karina Sainz Borgo

Karina Sainz Borgo is geboren in 1982 in Caracas (Venezuela - ex Grand Colombia). Ze begon haar carrière in Venezuela als journaliste voor *El Nacional*. In 2006 emigreerde ze naar Spanje.

Ze schrijft voor *Vozpópuli* en werkt samen met het literaire tijdschrift *Zenda* of *Onda Cero*. Ze is de auteur van drie non-fictieboeken, *Tráfico y Guaire* (2008), *Caracas Hip-Hop* (2008) en *El país y sus intelectuales* (2019). *Nacht in Caracas* is haar eerste fictiewerk.

Door de politieke oppressie en slechte economische situatie verlaten vanaf 2014 veel bewoners het land op legale of illegale wijze.

Volgens gegevens van de regeringen die gevluchte Venezolanen hebben opgenomen, zouden reeds meer dan 4 miljoen mensen het land hebben verlaten. Toch is het een universele roman geworden over hoe een totalitair regime het leven van een individu beïnvloedt en hoe een land ten onder gaat door oorlog, geweld en corruptie; hoe individuen na migratie lijden onder een gespleten persoonlijkheid. Er is geen terugkeer mogelijk naar het vaderland en de toekomst in het nieuwe vaderland is complex en onzeker.

De ik-figuur, Adelaida Falcón, vertelt over de economische malaise en het repressieve bewind die Venezuela ontwrichten en zijn inwoners in een complete chaos storten. Reeds vanaf de eerste bladzijde lees je '*Wat de stad vooral had waren ovens. Mensen werden er in- en uitgeschoven als schaars geworden broden bij de bakker en dwarrelen met de herinnering aan de honger zwaar neer op ons geheugen.*' Als iemand zo iets op de eerste bladzijde van een boek kan neerpennen, ben ik al direct gewonnen om het kost wat kost helemaal, woord voor woord te verslinden. Krachtige confronterende taal. Sfeerzetting met chirurgische precisie, de dood die zich in de taal voltrekt. Het begint immers met de begrafenis van de moeder.

De dag van de dodenwake belt Adelaida Falcón naar de tantes aan moederszijde, María Jesús en Florencia, twee gepensioneerde onderwijzeressen met wie haar moeder nog contact had. Terwijl ze wacht

tot de tantes opnemen, passeren flarden jeugdherinneringen en ze beseft dat de wereld zoals ze die kende, bezig is uiteen te vallen.

De teraardebestelling verloopt tumultueus. *'Ik ben de sterfgevallen die zich die middag in mijn biografie ophoopten nooit meer te boven gekomen. Die dag ben ik veranderd in mijn enige familie. Het laatste deel van een leven dat ze al snel met geweld van me zouden wegrukken. Te vuur en te zwaard, zoals alles wat er in deze stad gebeurt.'* Na die zin heb je al een vermoeden van het verloop van het verhaal.

Het revolutionaire kabinet schaft geleidelijk het papiergeld af, de ene plundering na de andere is schering en inslag. Pelotons militairen marcheren op naar het paleis, de zetel van de regering. Honderden vermoorde mannen en vrouwen eindigen in een massagraf. Adelaida herinnert zich haar tiende verjaardag in deze oorlogschao's nog zeer goed. *'Voordat we naar bed gingen voegde een mitrailleurssalvo gedachtepuntjes toe aan dat feest zonder licht of piñata.'*

Met de honger komt ook de haat en de angst. Niemand die nog iets hoort of ziet: mededogen als een vorm van wreedheid, en heel veel achterdocht. De onverantwoordelijke 'Kinderen van de Revolutie' slachten de burgers af als beesten, of laten ze bijna levenloos achter in een portiek van een huis, alsof ze een boodschap willen afgeven. Omdat honger en woede reden genoeg zijn om te sterven, gaan desperado's 's nachts de straat op in de hoop gedood of vermoord te worden.

Adelaida wil wel moedig zijn, maar de dag dat ze thuiskomt en haar appartement ingenomen is door geprivilegieerde ambtenaren, en de onwettige bezetters van geen wijken willen weten, moet Adelaida zich daar noodgedwongen bij neerleggen. Ook de 'Motorrijders voor het vaderland' vormden een bedreiging. Door puur toeval vindt ze een schuiloord in het huis van de onlangs overleden buurvrouw. Ze is de wanhoop nabij als ze er niet in slaagt zich van het door rigor mortis verstijfde lijk te ontdoen. Maar precies door haar wanhoop komt ze op een geniale optie, en een mogelijke oplossing voor haar persoonlijke situatie. De gebeurtenissen zijn finaal op een punt gekomen dat elke poging om het voorgaande ongedaan te maken, de volgende stap in gevaar brengt. Ze stelt vast dat de werkelijkheid haar zekerheden ondermijnt. Het hele verhaal zit hier op een kantelpunt dat het leven van Adelaida drastisch zal veranderen....

Nacht in Caracas is een goed gestructureerd, sterk verhaal over een vrouw die wordt geconfronteerd met de meest extreme omstandigheden, angst, terreur en afschuwelijke herinneringen aan een dictatoriaal bewind dat er in slaagt om in een mum van tijd leefbare sociale omstandigheden compleet te doen kantelen.

Interessant om daar meer over te lezen, en zeker aangrijpend om te zien wat kracht, moed, verdriet, wanhoop, honger, maar vooral de wil om te leven doen met een mens.

De stijl is typisch Latijn-Amerikaans. Ze gebruikt veel tegenstellingen en metaforen om haar woorden kracht bij te zetten. Ze rapporteert in chronologische, korte hoofdstukken, waardoor het erg vlot leest. Doordat er weinig nevenfiguren voorkomen, ligt de zwaartekracht volop op het hoofdpersonage.

Een 'harde' roman die blijft nazinderen, zeker als hij nu gelezen wordt in een periode van acute dreiging vanuit Oekraïne en Rusland.

Als afsluiter nog dit Venezolaans gezegde : 'honger maakt rauwe bonen zoet' (blz. 73)

WAARHEID EN HERINNERING

Door Johan Debruyne

DE SCHILDER VAN DE STILTE

In 2019 verscheen met als titel '*In de stilte van de dingen*' de eerste monografie omtrent het schilderkundig oeuvre van Jean De Groote (°1955). Deze sobere, maar erg interessante uitgave met een inleiding en essays van kunstfilosofen leek een soort bevestiging van het feit dat Jean De Groote eindelijk een vorm van erkenning kreeg, niet alleen vanwege de onbetwistbare kwaliteit van zijn werk, maar tegelijk omwille van zijn unieke beeldtaal. Met wat en hoe hij schildert bekleedt hij met andere woorden een unieke plaats in de wereld van de hedendaagse Vlaamse en Belgische schilderkunst, waarin het nochtans wemelt van de meer dan gedegen, gedreven kunstschilders.

Het is wel zo dat het gros van de schilderende kunstenaars zich al dan niet bewust meer dan behoorlijk klem heeft gereden in de diepe voren, die getrokken zijn door succesvolle en internationaal gerenommeerde kunstschilders als Tuymans en Borremans. Nooit echter heeft Jean De Groote zich in die artistieke geul begeven. Zijn koppigheid, fierheid, kennis, inzicht en vaardigheid keerden zich altijd al af van alles wat maar enigszins naar epigonisme neigde. Het luttele narratieve dat ook zijn werk kenmerkte, zou uiteindelijk plaats moeten maken voor het *Ding an sich*.

Voor de voormelde monografie verscheen, had hij mij alvast al ingepalmd met een werk dat ooit een invitatie voor een tentoonstelling sierde (in Galerie S & H De Buck, tot voor kort zijn 'huisgalerie'): een wat grauwe, groezelige envelop.

In eerste instantie had ik het niet door. Het ding, zonder enig decorum, deed me aan een hyperrealistische weergave denken, maar toen ik het werk later ook lijfelijk kon benaderen, zag ik hoe het eigenlijk behoorlijk ruw en wellicht ook snel en zelfs wat impulsief leek geschilderd. Dit en zijn ander werk waren voor mij een verademing. Niet dat ik niet hou van schilders die een verhaal suggereren (dat de kijker vervolgens naar hartenlust mag aanvullen of vervolledigen) door het in ruige trekken al op het doek neer te zetten; bij De Groote moest ik gewoon met een ding beginnen! Een ogenschijnlijk lege omslag waarvan de klep op een kier stond. Voorts geen tekst, noch enig spoor van menselijke handelingen. Nooit gebruikt en misschien wel klaar voor de papiermand. Niet bij Jean De Groote: een envelop is een envelop is een envelop.

Jean De Groote: uit: *Painting without an alibi* - foto: Johan Debruyne

De beeldtaal van Jean De Groote lijkt me uniek, gaat om alleen maar de essentie, is uitgezuiverd en filosofisch getint. Voor Frederik Van Laere in een recent essay over zijn oeuvre, '*Schilderen zonder alibi*', is hij een schilderend filosoof of een filosoferende, schilderende kluizenaar en mijneraar.

Met een frappante precisie en heel tactiel schildert hij de meest alledaagse dingen. Tal van die dingen blijven in hun onverwachte 'allengheid' op je netvlies gebrand.

Het verhalende, dat aanvankelijk wel nog een plaats kreeg in zijn oeuvre, heeft die moeten ruimen voor *'De zelfzoheid van de dingen'* naar het nieuwe boek (2021) met bijhorend essay van kunstfilosoof en em. prof. Antoon Van den Braembussche. Niets meer, niets minder. Het ding in al zijn 'Zijnheid'. Het zijn, er zijn, een ontologie van het object.

Jean De Grootte is nog een pure schilder. Zijn expressie met olieverf op doek, de ene keer pasteus; een andere keer zeer etherisch, hakt er soms diep in. De dingen die hij zonder enige context schildert, raken je. Ze roepen vragen op, wakkeren je geest aan, wrikken herinneringen in je wakker.

De oorsprong of de achterliggende verklaring voor zijn werk is sterk filosofisch bepaald. *'De oorsprong van het kunstwerk'* (Heidegger) en *'Het Zijn en het Niet'* van Sartre behoren tot zijn vaste lectuur in zijn contemplatieve ruimte.

Het werk van Jean De Grootte krijgt pas betekenis in betrekking tot het alledaagse ding. Het staat, puur, in zijn meest extreme essentie, in deze wereld. Het is onmiddellijk herkenbaar zonder verdere bepalingen.

In een laatste tekst, geschreven door zijn inmiddels overleden vriend, Rik Corijn, is Jean De Grootte de schilder van de stilte. Voor mij mag stilte net zo goed door essentie worden vervangen.

Jean De Grootte zal nieuw werk exposeren op het Adornesdomein en in de Jeruzalemkapel, Peperstraat 3, 8000 Brugge, van 29/4/2023 tot 03/10/2023. Meer info: info@adornes.org.

Jean De Grootte: *Air Fish 2* - foto: Johan Debruyne

LE PENSEUR

De loodzware donkerte
verwarmt de gedachte.
Als een deken, een
nauwsluitend pak.
Hij kent hier de weg en
schuurt langs een klein
vierkant: het bakelieten
kleinood van aan-en-uit
en van Licht. Of Uit.
In de muur verankerd.
Broos en duurzaam.
Hij schrijdt voort en
passeert achteloos een
overrijpe appel. Stil leven.
De witte roos hangt,
kop naar beneden, wat
verderop. Tegen dezelfde
muur. Van water gespeend.
Gestold in een fraaie kramp.

Johan Debruyne

Beleefd

Door Bart Madou

MARCEL PROUST, een recherche...

De lezing die Claude Blondeel op 4 december 2022 over Proust verzorgde bestond uit twee delen. Eerst een flink stuk biografie en na een korte pauze ging het over de romancyclus *A la recherche du temps perdu* (*Op zoek naar de verloren tijd*).

Zo leerden we dat het leven van Proust dat was van een zoon uit een rijke Parijse bourgeoisfamilie, met de 'belle époque' als decor.

Als kind speelt hij vaak op de Champs Elysées en vooral de meisjes trekken hem aan, dat zou ook tijdens zijn universitaire studie zo blijven, wanneer hij gefascineerd wordt door chique, wereldse vrouwen. Links en rechts publiceert hij wat, columns zouden wij vandaag zeggen. Er komt ook een eerste bundel, *Les Plaisirs et les Jours*, en een eerste poging tot roman, *Jean Santeuil*. Allemaal erg autobiografisch. Bij het uitbreken van de 'affaire Dreyfus' kiest hij resoluut de kant van Dreyfus (zijn familie langs moederskant was Joods). Hij maakt ook kennis met de Britse kunstcriticus John Ruskin van wie hij onder meer *The stones of Venice* vertaalt, of beter: zijn 'maman' vertaalt letterlijk en Marcel giet alles in fraaie zinnen. Pas in 1912, hij is dan 51 jaar, begint hij aan het eerste deel van de *Recherche*: *De kant van Schwann*, dat hij tevergeefs aan uitgeverijen aanbiedt. André Gide, toen lector bij Gallimard, vindt het maar zozo en stuurt het terug. Volgens Proust heeft hij het pakketje nooit geopend. Gide heeft het zich zijn leven lang beklagd. Proust schrijft steeds 's nachts en vanuit zijn bed, wil niet gestoord worden en kan rekenen op de trouwe en discrete hulp van zijn huishoudster Céleste Albaret, van wie jaren na zijn dood *Mijnheer Proust* verschijnt, waarin zij komaf maakt met de vele mythes en onwaarheden die over Proust de ronde deden. In de lente van 1922 roept Proust Céleste aan zijn bed met de woorden: '*Groot nieuws, Céleste, vannacht heb ik het woord "einde" geschreven. Nu mag ik sterven.*' En enkele maanden later, op 18 november 1922, vorig jaar honderd jaar geleden, gebeurt dat ook.

A la recherche du temps perdu is het verhaal van een leven verteld door een eerste persoon enkelvoud – *le narrateur* – zonder naam: '*Il y a un monsieur qui raconte et qui dit je*'. Het is de queeste van de Verteller op weg naar het schrijverschap. En in het laatste deel *Le temps retrouvé – De tijd hervonden*, kom je als lezer te weten dat wat de Verteller schrijven zal, het boek is dat je net gelezen hebt.

Verschillende personages en verschillende thema's beheersen de cyclus van zo'n 3000 bladzijden. Een van de belangrijkste thema's is wellicht – met een allusie op Hamlet – 'En être ou ne pas en être', erbij horen of er

niet bij horen. Waarbij? Bij de aristocratie, de Joden, de intellectuelen, de elite met de 'bon goût', de 'gays'...

De hele cyclus bestaat uit zeven romans (Claude Blondeel is maar tot het tweede deel *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* geraakt): *De kant van Swann*, *In de schaduw van de bloeiende meisjes*, *De kant van Guermantes*, *Sodom en Gomorra*, *De gevangene*, *De voortvluchtige* en *De tijd hervonden*.

Claude Blondeel besloot ten slotte met een rake zin uit *De tijd hervonden*: *'In werkelijkheid is iedere lezer wanneer hij leest de lezer van zichzelf.'*

DE BIBLIOTHEEK VAN ALEXANDRIË

Nieuw jaar, nieuwe zaal, nieuw beginuur, nieuwe inkomstprijis... redenen genoeg om bang af te wachten hoe weinig toehoorders naar deze eerste lezing van het jaar zouden komen.

Tegen alle verwachting in, een overrompeling: met meer dan 80 waren ze opgedaagd. Niet zozeer voor de nieuwe locatie, ook niet echt voor het onderwerp, maar vooral voor de figuur van Peter De Smet, die blijkbaar een hele schare fans van Amarant op de been wist te brengen.

Maar het ging dus over die fameuze bibliotheek van Alexandrië, door Peter in een breder perspectief gekaderd: Alexander de Grote, de stad Alexandrië, (andere) bibliotheken in de oudheid...

De vele exotische namen van heersers, goden en plaatsen en van al die verschillende perioden, het was niet altijd makkelijk om te volgen. Toch kregen wij een getrouw beeld van wat de bibliotheek moet geweest zijn, ondanks de vele legendes die in omloop waren en zijn. De bibliotheek was in de eerste plaats een wetenschappelijk studiecentrum en de collectie bevatte - al naargelang de bronnen - op haar hoogtepunt zo'n 400.000 tot 700.000 boekrollen. We mogen bij dit alles ook niet vergeten dat nog geen 5% van de bevolking kon lezen of schrijven.

Er zijn geen historische bronnen, die het gebouw waarin de bibliotheek gehuisvest was, beschrijven, ook archeologische vondsten zijn erg schaars. Veel berust dus op getuigenissen uit het verleden. Het was onder de dynastie van de Ptolemaeën (305 v.C. - 30 v.C.), met hun grote liefde voor boeken, dat de bibliotheek zijn sterkste bloei kende. Schepen die de haven aandeden werden zelfs doorzocht op de aanwezigheid van boeken die dan opgevorderd werden en gekopieerd werden in de bibliotheek. De eigenaar ontving dan een kopie.

Na de bloei kwam echter de onvermijdelijke teloorgang, die al volop bezig was toen Julius Caesar in 48 v.C. de stad bezette. Ook een grote brand in de pakhuizen, waar vele rollen opgeslagen waren, spaarde de collectie niet. Maar het was vooral de christelijke patriarch, Theophilus van Alexandrië, die in 391 de tempel van het Serapeum liet vernietigen en vermoedelijk ook de boekencollectie van de bibliotheek liet verbranden.

Te beleven

Door Bart Madou

pARTcours 2023

Tijdens het verlengd Pinksterweekend, van 27 tot en met 29 mei 2023, vindt de tweejaarlijkse kunstroute van Zedelgem plaats. Zoals elke keer nemen ook kunstenaars van Het Beleefde Genot als groep eraan deel. Dit keer is de deelgemeente Veldegem gekozen als plaats van het gebeuren. Op de hierboven vermelde dagen kunt u tussen 14 u. en 18 u. een viertal locaties bezoeken. In het Veltershof kunt u een folder verkrijgen met een bewegwijzerde route. De kunstenaars van Het Beleefde Genot kunt u vinden in De Bosserij, Acacaistraat 31, Veldegem. Naar tweejaarlijkse gewoonte is er een thema gekozen, namelijk 'vuur'.

GAEA SCHOETERS OVER SEKSISME IN DE LITERATUUR

Er valt niet naast te kijken: dwars door het literaire landschap loopt een diepe genderkloof met daarboven een stevig glazen plafond. Schrijven vrouwen minder goed dan mannen? Nee, maar er wordt in de literaire kritiek met twee maten gemeten en dit idee is een culturele erfenis van eeuwen. Het onevenwicht in de literatuur! Dat is de boodschap van Gaea Schoeters.

Gaea Schoeters in persona komt getuigen op zondag 30 april e.k., om 10.30 u. in het Veltershof, Veldegem.

MARTHA NUSSBAUM

Een bekende quote van Martha Nussbaum is: '*Zonder emoties is ons denken krachteloos*'. Nussbaum denkt na over wat een goed leven is.

Ja, wat is het goede leven? Hoe moeten we te werk gaan om het te verkrijgen en in welk politiek systeem is het realiseerbaar? Kwetsbaarheden kenmerken volgens haar de mens.

Haar inspiratie vindt ze vooral bij de filosofen Aristoteles, Marcus Aurelius en dichter bij ons John Rawls en Amartya Sen en bij de schrijvers Seneca en Marcel Proust.

Martha Nussbaum door Henk Vandaele, filosoof en hoofdredacteur van *De Uil van Minerva*, op zondag 4 juni e.k., om 10.30 u. in het Veltershof, Veldegem.

Over de grens

Door Isabelle Tolleneer
(#ISABELLESCHRIJFT © 2022)

(T)ROUW

Zou je de tijd kunnen terugdraaien
Dan wilde je nog even denken
Dat vandaag er niet echt is
Dat als het zo hard regent in mei
De druppels onze tranen zullen meenemen
Zou je het on gezegde kunnen uitspreken
Dan kwam er enkel stilte
Die wij zo graag willen opvullen
Met vreemde woorden als
Onverwacht, onwezenlijk, oneerlijk
Zou ik een stukje kunnen dragen
Dan was je hart wat minder zwaar
Maar het enige dat telt
is dat je weet
Wij zijn altijd daar

M VOOR M

Langzaam, in een geruisloze kano
vaarde je, in gedachten verzonken,
en gleeed je, door het wassende water,
in stilte naar de open zee
Tijd om je los te laten
in het licht van de nieuwe maan.
Onzichtbaar, maar eeuwig
deel van onze cyclus

OM IS OM

Een blad draait om,
maakt amper geluid.
Een kleurig vlagje
wappert in de wind.
Jouw hart bonst verder
in ons lijf.
Om manipadmé hum
Ik draag jouw parel mee
Om shanti
Ik wens je eeuwige vrede
Om is om
Jouw mantra
Om is om
Mijn troost

Kathebelletjes

Door Katherine Muylaert

BROERE

Veertig jaar. Een half mensenleven gewijd aan mooie woorden en doorvoelde zinnen. Terecht is Bart Moeyaert dit jaar een gevierd auteur. Het is en blijft een van mijn favoriete schrijvers, ik hou van zijn eenvoudige, beeldende taal, ogenschijnlijk eenvoudig en toch zo diepgaand. Met plezier diep ik daarom een recensie op die ik een paar jaar geleden schreef over 'Broere', een boek dat ik nog steeds af en toe ter hand neem om een verhaal te lezen. En dan nog een. En nog eentje, en dan leg ik het weer weg. Of toch niet. Ook na al die jaren blijf ik het boek met graagte degusteren. Het heeft, samen met vele andere van Moeyaert, een ereplaatsje in mijn boekenkast.

'Broere' is een boek om heerlijk bij weg te dromen. Het laat je lezend terugreizen naar lang vervlogen tijden van kwajongensstreken en kattenkwaad, naar een tijd waarin kinderen nog kind mochten zijn. De melancholie viert hoogtij, de glimlach verdwijnt geen seconde van je lippen. Ik wenste bijna dat ik zelf zes broers had, ook al had ik met die ene van mij al genoeg te stellen.

Bart Moeyaert vertelt in *Broere* over zijn jeugd met zes broers. De ondertitel licht meteen een tipje van de sluier op: 'de oudste, de stilste, de echtste, de verste, de liefste, de snelste en ik'. Als jongste is Bart vaak het buitenbeentje, de kleinste die alles nog niet zo goed begrijpt, maar die er o zo graag wil bij horen. Zo vertelt hij in het verhaal 'Verdriet' hoe hij nooit wint bij spelletjes, want de ene broer kan het langst zijn adem inhouden, een andere broer loopt het snelst de trap op, een derde kan het beste notenkraken en nog een andere kan het snelste eten. Tot die dag dat hij dan toch eens als eerste iets weet. Hij springt op en neer, juicht, is dolgelukkig. Desondanks wordt hij niet gevierd. Terwijl hij toch de eerste was die wist dat Memee dood was.

Even vaak echter zijn de zeven broers heel hecht, zijn ze zelfs 'één broer met een lange naam', 'één broer met veertien armen en benen'. Van het leeftijdsverschil is meestal niet veel te merken, ze doen veel samen, en komen voor elkaar op. Veel verhalen zijn dan ook in de wij-vorm geschreven.

Uit 'Het beest': Mijn broer zei dat we samen sterk waren, en dat was prettig om te horen. Niemand voelde zich een held in zijn eentje. Ons vlees groeide ter plekke aan elkaar, zodat we op den duur als één broer onder de tafel zaten, en met ingehouden adem in het donker tuurden.

Ze delen niet alleen hun zucht naar avontuur en ontdekkingen, maar ook hun bewondering voor hun vader en vooral voor hun moeder. Deze adoratie is ontegensprekelijk aanwezig doorheen het hele boek, zonder echter ook maar een moment sentimenteel te worden.

Uit 'Verlies': Ik keek mijn broers na, hoe ze uit het zicht verdwenen. Hun plezier maakte mijn gedachten donker en van het mopperige soort. Ik won nooit wat, ik was nooit eens de eerste, zulke gedachten kreeg ik. Mijn moeder had oog voor wat je niet kon zien. Ze aaide me over het hoofd en zei: 'Zullen we doen wie het eerst bij de zuster is?' Ze zette het al op een lopen, maar dat ging niet goed. Ze had haar slippers voor binnen nog aan, en lachte te hard, zodat ze geen adem meer over had voor snelheid. Ik won van haar, kinderspel.

Uit 'Godzegentje': Onze moeder sloeg de geuren op. Als ze ons voor het slapengaan een kruisje gaf, en nog even met haar wijsvinger over onze wang aaide, herinnerde haar hand ons aan de voorbije dag. Aan haar hand hing de lucht van geschilde uien, en daarvan kwam het stoofvlees weer op tafel. Door de zweem van boenwas herinnerden we ons hoe het huis had geroken toen we uit school kwamen. De geur van de Spaanse zeep die ze altijd van dezelfde buurvrouw kreeg, en ondanks die buurvrouw heel lekker vond, deed ons eraan denken dat we vanavond in de keuken lang tegen haar aan hadden geleund, maar eigenlijk niet lang genoeg.

Elk verhaal is een literair pareltje. In zijn onnavolgbare eenvoudige poëtische stijl trekt Bart Moeyaert je pagina na pagina mee. En toch is het eigenlijk geen pageturner. Daarvoor is het te mooi, het is een boek dat je met mate moet degusteren, zodat je er héél lang over kan doen.

Volwassenen zijn een onbegrijpelijk, verraderlijk stelletje, ze hebben niet die verschrikkelijke ernst van kinderen tijdens hun spel; en toch hebben zij ook hun spelen, die hoe langer hoe serieuzer worden, het ene spel binnen het andere en je begrijpt nooit wat het ware spel is.

Uit *Het pad van de spinnennesten* van Italo Calvino

Ad multos annos

Door Els Vermeir

ITALO CALVINO

Calvino wordt geboren op 15 oktober 1923 in Santiago de las Vegas, Cuba, uit Italiaanse ouders en groeit op in San Remo.

Hij omschrijft zijn ouders als strenge, sterke persoonlijkheden, waardoor hij een 'verdedigingsmechanisme' nodig heeft om niet 'verpletterd' te worden. Maar tegelijk zijn het wetenschappers, liefhebbers van de natuur en vrije denkers. Als dusdanig geven ze hem een niet-katholieke opvoeding, waardoor hij naar eigen zeggen gespaard blijft van de 'zin voor antiklerikalisme die zo vaak voorkomt bij wie te midden van priesters is opgegroeid'.

Zijn jeugd is onschuldig en naïef, zijn grote liefde is de cinema. Daar vindt hij inspiratie voor zijn korte verhalen, theaterteksten, karikaturen en vignetverhalen, waarvan hij er enkele publiceert onder het pseudoniem 'Jago'.

Maar dan is er de oorlog ... Zijn ouders zijn tegen het fascisme, maar in plaats van er actief tegenin te gaan, verwerpen ze de politiek in het algemeen. Hijzelf wordt communist, niet zozeer uit overtuiging, maar omdat hij 'voelde dat er actie nodig was en de communisten het meest actief en georganiseerd waren'. Als activist voor de PCI (Partito comunista italiano) schrijft hij artikels voor allerlei magazines. Intussen studeert hij letterkunde aan de universiteit van Turijn, waar hij o.a. Cesare Pavese leert kennen. Nadien gaat hij aan de slag bij uitgeverij Einaudi, en in 1946 verschijnt zijn eerste boek, *Il sentiero dei nidi di ragno* (Het pad van de spinnennesten).

In de jaren vijftig verlaat hij de communistische partij en keert zich af van de politiek. In 1964 trouwt hij met de Argentijnse vertaalster Esther Judith Singer (Chichita). Hij begint zich te interesseren voor semiologie en volgt seminaries bij Barthes en Greimas. Via Queneau leert hij de leden van *Oulipo* kennen (*Ouvroir de littérature potentielle*). Samen met Borges gaat hij naar een conventie over fantastische literatuur.

In 1985 zou hij een conferentie geven aan de universiteit van Harvard, maar op 6 september krijgt hij een beroerte, en enkele dagen later

overlijdt hij aan een hersenbloeding. De tekst van zijn lezing werd gepubliceerd als *Six Memos for the Next Millennium*.

De romanschrijver Calvino: van neorealisme naar modernisme

De romans van Calvino evolueren zoals het werk van veel beeldende kunstenaars: van eenvoudige, realistische portretten tot abstracte, geestelijk uitdagende werken.

Het pad van de spinnennesten is zijn eerste roman, en hoewel hij er zelf niet zo gelukkig mee is, is het een van mijn favorieten. Zelf legt hij uit hoe de naoorlogse vrijheid van spreken leidde tot een drang om te vertellen, zonder daarom te willen documenteren of informeren. In feite wil hij het landschap beschrijven (niet voor niets is hij de zoon van een bioloog en een landbouwkundig ingenieur!), maar hij heeft mensen, verhalen nodig om dat te kunnen doen. Dus gebruikt hij het verzet als achtergrond.

Daarbij figureren zijn eigen 'dierbare kameraden' als personages, maar doet hij zijn best 'ze te vervalsen, onherkenbaar en *negatief* te maken'. Iets waar hij zich achteraf nog jaren schuldig om voelt. Als overlevende van de oorlog voelt hij zich verantwoordelijk om erover te getuigen, maar tegelijk heeft hij 'het gevoel dat het thema zijn krachten te boven gaat'. Daarom besluit hij het te benaderen vanuit het perspectief van een kind. Dat kind is Pin, een weesjongen die opgroeit in de ruwe wereld der volwassenen, zijn best doet om erbij te horen, maar in feite niets liever zou willen dan gewoon kind te zijn en spelletjes te spelen met zijn leeftijdsgenootjes.

Datzelfde verlangen om kind te zijn of te blijven vinden we terug in *De baron in de bomen*, een heerlijk absurd verhaal vol ironie over Baron Cosimo Piovasco van Rondò, broer van de verteller, die na een discussie met zijn vader besluit om in de bomen te gaan leven en tot zijn dood geen voet meer aan de grond zet. De roman wordt bevolkt door allerlei uitermate kleurrijke figuren (bv. de moeder, bijgenaamd de Generaalse, die de Successieoorlogen naspeelt, de zus Battista die de meest huiveringwekkende gerechten klaarmaakt, de privéleraar Abt Fauchelafleur, die mee in de bomen kruipt om les te geven enz.) en desondanks slaagt Calvino erin het verhaal zo meeslepend en overtuigend te vertellen dat alles heel geloofwaardig lijkt. Maar vergis u niet: het is geen onschuldige komedie. Tussen de prachtige natuurbeschrijvingen, de geschiedenislessen en de literaire commentaren door vallen er ook koppen en vloeit er bloed ...

Héél anders is de roman *Als op een winternacht een reiziger*. In feite is dit geen roman. Of beter: niet één roman. Of nog beter: het is de ultieme samenvatting van álle romans. Fictie en realiteit – voor zover jij als lezer tot de realiteit behoort – lopen voortdurend door elkaar, net als tekst en metatekst; jij en ik worden meermaals op een verkeerd been gezet, terwijl we ook actief meespelen in het verhaal, dat op zijn beurt een personage wordt. Het gaat soms zelfs zo ver dat de lezer commentaar geeft op de auteur, of dat beiden in conversatie treden. Het vraagt aanvankelijk best wat concentratie en doorzettingsvermogen, maar gaandeweg raak je meegesleurd in een ingenieus spel, en ik kan je verzekeren: aan het eind staat je een stevige verrassing te wachten!

Zou het trouwens toeval zijn dat een en ander wordt verklaard door een zekere Arcadian Porphyritch? Arcadian, een bewoner van het land van vrede en onschuld uit de Oudheid? En Porphyritch, verwijzend naar Porphyrius, de Griekse filosoof, wetenschapper en asceet? Misschien zoek ik het te ver. In elk geval: dit is de meester Calvino op zijn best, en in de ogenschijnlijk vrijblijvende verhaaltjes geeft hij – met de nodige zelfspot en relativering – voortdurend filosofische doordenkertjes ten beste. Een aanrader dus!

Semantiek, semiotiek en structuralisme

De onzichtbare steden (*Le città invisibili*) wordt door velen als een stilistisch hoogtepunt gezien. Persoonlijk vond ik het soms vrij gekunsteld en sommige beschrijvingen leken me wat te veel 'meer van hetzelfde', al gaat er ongetwijfeld veel van de schoonheid verloren door het boek in vertaling te lezen. Maar dat neemt niet weg dat het een prachtige illustratie is van de enorme verbeeldingskracht van Calvino. In een verslag van zijn reizen beschrijft Marco Polo aan Kublai Kan, de keizer der Tartaren, niet minder dan 55 steden. Fictieve steden, zo blijkt, al kunnen het net zo goed bestaande steden zijn (Venetië, misschien?). De steden, die hij tot in de kleinste details beschrijft, doen soms denken aan de schilderijen van Dalì of aan de gravures van Escher. Andere steden lijken dan weer levende wezens te zijn. Zowat elke stad blijkt op een of andere manier een andere stad in zich te hebben, die erin verborgen ligt, of die verandert met de tijd. Je kan er zowel de ideeën van Plato als het moderne geloof aan parallelle werelden in terugvinden. Marco Polo scheidt vaak een somber beeld van de stad, waar mensen naast elkaar leven of elkaar het leven tot een hel maken, waar chaos heerst of de dood om de hoek loert, maar steeds is er één uitweg: de 'carrousel der fantasieën', de verbeelding. En als de mens er op een dag in zou slagen alle levende wezens uit te roeien, dan zal een andere fauna tevoorschijn komen: 'Sfinxen, griffioenen, chimeren, draken, spookherten, harpijen, hydra's, eenhoorns, basiliken namen weer bezit van hun stad.'

Maar voor Calvino is niet enkel de inhoud belangrijk. In feite zou je het boek meermaals en steeds op andere manieren kunnen en moeten lezen, om alle verborgen constructies te ontdekken. Om te beginnen zijn er de namen van de steden: allemaal vrouwennamen, de ene wat alledaagser dan de andere, maar ongetwijfeld steeds met een diepere betekenis die de kenmerken van de betreffende stad weerspiegelt. Een paar voorbeelden: **Zoe** (van het Griekse woord voor leven) is 'il luogo dell'esistenza indivisibile' – de plaats van het ondeelbare bestaan. **Eufemia** (alweer uit het Grieks: van het mooie woord) is een stad waarin vooral 'scambi di pensieri' plaatsvinden: gedachten uitgewisseld worden. **Pirra** (vurig) roept 'dit licht, dit gedruis, deze lucht waarin een gelig stof opwaait' op.

En dan is er de opbouw van het boek: de 55 steden zijn opgedeeld in elf categorieën, verdeeld over negen hoofdstukken. Elk hoofdstuk begint en eindigt met een gesprek tussen Marco Polo en Kublai Kan. Het eerste en het laatste hoofdstuk bevatten elk tien steden, de andere hoofdstukken vijf. Als je de categorieën bekijkt, zijn die binnen de hoofdstukken volgens een soort rijmschema gerangschikt.

In hoofdstuk 1 zwelt het aantal categorieën aan: a – a,b – a,b,c – a,b,c,d
In hoofdstuk 9 zien we de omgekeerde beweging: h,i,j,k – i,j,k – j,k – k
In de tussenliggende hoofdstukken is er een geleidelijke verschuiving, waarbij telkens de eerste categorie afvalt en er aan het eind een nieuwe opduikt: a,b,c,d,e // b,c,d,e,f // c,d,e,f,g // d,e,f,g,h // e,f,g,h,i // f,g,h,i,j // g,h,i,j,k

Aan jullie om te ontdekken wat Calvino nog meer verborgen heeft!

Magisch-realisme

Een ander bekend werk van Calvino zijn de *Kosmi-komische verhalen* (*Le cosmicomiche*). In zijn voorwoord vergelijkt Stefan Hertmans deze met *Le Petit Prince* en met het werk van Jorge Luis Borges. Zelf zou ik het omschrijven als een pseudowetenschappelijke variant op het scheppingsverhaal of een fictieve variant op de evolutietheorie. De bundel bevat twaalf verhalen die elk vertrekken van een paragraaf uit een wetenschappelijk document. Hoofdpersonage is Qfwfq, een mysterieus wezen dat voor de oerknal nog samen met miljoenen soortgenoten samengebald zat in één onzichtbaar punt, later evolueert tot een vis, een dinosaurus, een schelp, maar al die tijd ook heel erg menselijke trekken vertoont, en geconfronteerd wordt met typisch menselijke emoties: verliefdheid, jaloezie, heimwee en nostalgie, egoïsme, vooroordelen en xenofobie, verraad, discriminatie en rassenhaat. Het is een boek van bizarre contrasten, waarin wetenschappelijke taal en filosofische

bedenkingen over de onmetelijke grootsheid van het universum botsen met banale, kleine, alledaagse dingen. Een boek vol (soms absurde) humor ook, en met heel wat verwijzingen: naar de Oerknal, naar het verhaal van Orpheus en Eurydice, naar het verloren Aards Paradijs, naar Descartes' *je pense, donc je suis*, naar Balzac's *Illusions perdues*...

Fabels

Calvino verzamelde en bewerkte daarnaast traditionele volksverhalen of fabels uit heel Italië in zijn *Fiabe italiane* (*Italiaanse fabels* - 1956). Daaruit distilleerde hij dan weer selecties voor kinderen, onder de titels *L'Uccel Belverde* (letterlijk: de mooie groene vogel) en *Il Principe granchio* (*de prins-krab*). Calvino's erfgenamen (zijn weduwe en zijn dochter Giovanna) lieten ook in recentere tijden deelverzamelingen hiervan uitgeven, met eigentijdse illustraties. Zo las ik onder meer de *Fiabe di animali magici* - over magische dieren -, de *Fiabe da far paura* (*appena appena, non tanto*) - verhalen die je een heel klein beetje bang maken - en de *Fiabe di mare* - over de zee -. Alle verhalen volgen de gekende recepten: arme kinderen die op magische wijze een fortuin vergaren, na allerlei avonturen met een prins of prinses kunnen trouwen of de duivelse tegenstander (of dat nu een dier, een tovenaar of een gemene stiefzus is) verslaan. Sommige verhalen zijn varianten op fabels die ook bij ons bekend zijn. Zo heeft Blauwbaard in Italië blijkbaar een zilveren neus en is Roodkapje een gulzig meisje, dat zelf in de buik van de wolf verdwijnt - als terechte straf. En iedereen leeft natuurlijk nog lang en gelukkig, behalve de vertellers, die met lege handen achterblijven:

*Tutti restarono felici e contenti
E noialtri restammo senza niente*

Rasverteller

Tot slot heeft Calvino heel wat kortverhalen geschreven. Zo is er *Marcovaldo*, een verzameling van twintig verhalen, volgens het ritme der seizoenen, rond de arme en niet al te snuggere arbeider Marcovaldo, die moeite heeft om zijn groot gezin te onderhouden en in allerlei situaties verward raakt. Marcovaldo wordt getypeerd als iemand die het 'gewend is om zich altijd schuldig te voelen'. Hij is onbeduidend en onbelangrijk: '*quel che pensava lui (...) contava così poco che comunque era lo stesso*': wat hij dacht was zo onbelangrijk, dat het er niet toe deed.

Calvino zelf vergelijkt Marcovaldo met de typetjes van Charlie Chaplin, Domenico Scarpa herkent er dan weer Pinokkio in. Maar hoewel Calvino het boek omschrijft als *l'educazione al pessimismo* - lessen in pessimisme, zeg maar -, toch behoudt Marcovaldo in al zijn tegenslagen steeds een hoopvolle, ietwat naïeve, maar toch positieve levenshouding, die begint bij

zijn open en nieuwsgierige geest, met oog voor de vele facetten van de natuur. Het is de natuur waarin Marcovaldo troost vindt en zijn fantasie de vrije loop kan laten: *'Marcovaldo beschouwde sneeuw als iets vriendschappelijks, als een element dat de kooi van muren wegbrak waarin hij gevangen zat.'*

Nochtans heeft het boek – zoals de oorspronkelijke titel *Le stagioni in città* (de seizoenen in de stad) aangeeft – nog een ander hoofdpersonage, namelijk de stad. De stad, als verpersoonlijking van de moderne tijd, de industrialisering, de consumptiemaatschappij. Calvino bekritiseert zo 'een wereld waarin alle waarden veranderen in goederen die men kan kopen en verkopen, waarin het verschil tussen mensen en dingen dreigt verloren te gaan, en alles beoordeeld wordt in termen van productie en consumptie'. Interessant om weten: het boek werd jarenlang gebruikt als schoolboek voor kinderen, meerdere generaties zijn ermee opgegroeid. Niet evident: een ex-communist die in het katholieke Italië dat bv. het *Dagboek van Anne Frank* verbood, verplichte schoollectuur wordt. Het verbaasde mij trouwens dat dit als kinderlectuur werd beschouwd, want al lijken het op het eerste zicht eenvoudige, grappige verhalen, de boodschappen die erachter zitten, vragen duidelijk om volwassen lezers.

Natuurlijk is er de prachtige, beeldrijke taal, ideaal voor een taalkundige 'dissectie' zoals die in vroegere tijden nog op school plaatsvond. Een voorbeeld:

'E la luna, tutta calma, irradiante la sua luce senza fretta, venata ogni tanto di sottili resti di nubi, che lei con maestà si lasciava cadere alle spalle; e il semaforo intanto sempre lì accendi e spegni, accendi e spegni, affannoso, falsamente vivace, stanco e schiavo.'

In de vertaling van Linda Pennings wordt dat: 'De maan een en al rust, haar licht uitstralend zonder enige haast, nu en dan dooraderd met dunne wolkenflarden die ze majestueus om haar schouders liet vallen; en het stoplicht dat daar maar steeds aan- en uitging, moeizaam, met een geveinsde levendigheid, vermoeid en slaafs.'

Het gaat helaas verloren in de vertaling, maar dit is pure poëzie (meer poëzie zelfs dan vele teksten die heden ten dage die titel meekrijgen), en het metrum van klassiekers als *'Tityre tu patulae recubans sub tegmine fagi'* is niet ver weg.

Naast het ritme zijn er de beelden. Bijvoorbeeld in deze zin, die ik zowel in de Italiaanse als Nederlandse versie, los van elkaar, onderstreepte:

'Il freddo ha mille forme e mille modi di muoversi nel mondo: sul mare corre come una mandra di cavalli, sulle campagne si getta come uno schiame di locuste, nelle città come lama di coltello taglia le vie e infila le fessure delle case non riscaldate.'

Vertaald: 'De kou heeft duizend vormen en duizend manieren om zich over de wereld te bewegen: over de zee raast ze als een kudde paarden, op de velden werpt ze zich neer als een zwerm sprinkhanen, in de steden snijdt ze als het lemmet van een mes de straten en dringt ze door de kieren van de onverwarmde huizen.'

En tot slot is er de inhoud achter al die mooie woorden, de kritiek op de maatschappij van toen, die actueler lijkt dan ooit, en door Calvino met veel ironie wordt ontmaskerd: 'De hele dag lang was de productieve bevolking druk in de weer met produceren: ze produceerden consumptiegoederen. Op een bepaald tijdstip, alsof een schakelaar werd omgezet, hielden ze op met produceren en, hup! daar gingen ze, om zich te storten op het consumeren.'

Tot zover een overzicht in vogelvlucht van Calvino's oeuvre. Er valt nog zoveel meer te vertellen en zoveel meer te ontdekken. Als jullie na het werk dus absoluut willen consumeren, raad ik aan om dat met boeken van Calvino te doen!

Ik haal er misschien te veel verhalen in een keer bij, maar dat komt omdat ik wil dat je voelt hoe de ruimte rond het verhaal verzadigd is van andere verhalen die ik zou kunnen vertellen en die ik misschien nog wel vertel of die ik wie weet al verteld heb bij een andere gelegenheid, een ruimte vol verhalen die misschien niets anders is dan de tijd van mijn leven, waarin je je in alle richtingen kunt bewegen als in de ruimte, terwijl je steeds weer verhalen vindt die je alleen maar zou kunnen vertellen als je eerst weer andere verhalen zou vertellen, zodat je, van welk moment of welke plaats je ook uitgaat, steeds dezelfde dichte hoeveelheid vertelstof tegenkomt.

Uit 'Als op een winternacht een reiziger' van Italo Calvino

Coupure

door Bart Madou

Honderd jaar geleden stierf de Nederlandse schrijver Louis Couperus. Hij werd zestig jaar. Zoals bij Marcel Proust vorig jaar is het de bedoeling om in elke editie van Toverberg van 2023 even in te gaan op het leven en werk van Couperus.

Couperus was een echte reiziger, wij vinden hem in de meeste landen van Europa terug, maar ook in Indië, het latere Indonesië. Couperus was een veelschrijver, zijn *Verzameld Werk* bestaat uit vijftig delen. Hij is vooral bekend om zijn minutieus uitgewerkte psychologische romans.

Maar Couperus was meer dan de auteur van *Eline Vere*, *De boeken der kleine zielen* of *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan ...* Hij schreef ook bijzonder liefvallige sprookjes, cultuursprookjes, die echter nooit beginnen met 'er was eens...'

Zelf heb ik Couperus leren kennen door het lezen van zo'n sprookje, *Psyche* uit 1898. Hieronder volgt het eerste hoofdstuk(je). Misschien zet het u aan om verder te lezen. Geniet van de eenvoudige zinnen, de sprookjesachtige beschrijvingen en de mooie archaische taal (*mannehoge kantelen, de steden nevelden weg..., waterstreden van hemelzee, haar blank-blanke leedjes... enz.*).

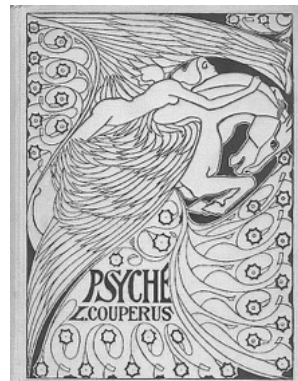
Louis Couperus – PSYCHE

Reusachtig massief, met driehonderd torens, op de hoogste top van een rotsgebergte, rees het koningsslot in de wolken. Maar de top was breed vlak als een hoogland, en het slot breidde zich mijlen ver uit, met wallen, met muren van tinnen, mijlen, mijlen ver uit ...

En overal rezen de torens op, verloren in de wolken, en het slot was als een stad, hoog op de rots van bazalt.

Rondom het slot cirkelden lager en verder, lager en verder, de valleien van het rijk, verschietende met horizonnen, de een achter de ander en altijd, altijd door.

Achter de kimmen daagden weer kimmen; achter de rozige zilveren; achter de blauwende goudene; achter de grauwende, blekende nevelende,

wemelende weg, en nooit was de laatste te zien: bij helder weer doemde achter de einder altijd een einder weer. Ze cirkelden eindeloos achter elkaar, ze verloren zich in weg trillende misten, en plotseling tekende scherper zich af de silhouet van hun kim.

Over de hoge torens streek soms een waas van wolkfloers heen, maar onder bruiste een vloed, die zich stortte wanhopig als waterval in een afgrond van peilloze duizeling. Zo scheen het of het kasteel oprees tot de hoogste starren, en daalde tot in de diepste middelpuntnaven der aarde. Langs de meer dan mannehoge kantelen dwaalde Psyche veel rond, rondom het slot, dwaalde ze van toren naar toren, van tinne naar tin, met een glimlach van gedroom.

Dan keek ze naar boven en strekte de hand als uit naar de starren, of keek naar beneden in het regenbogende watergeklots, tot het duizelde in haar hoofdje, en zij ijlings zich trok terug en de handjes sloeg voor de ogen.

En heel lang kon zij dan zitten in de hoek van een kanteel, de ogen ver, een lachje om haar lippen, de knieën opgetrokken en met de armen omvangen, en haar kleine vleugels lagen uitgespreid aan tegen het mossige steen, als een kapelletje, dat zat onbeweeglijk.

En zij tuurde uit naar de kimmen. En hoe zij ook tuurde, zij zag er altijd meerdere.

Dichtbij waren het groene valleien, met grazende schapen bespikkeld, sappige weiden met vette vee; wuivende korens, schieprijke kanalen; en het huizengevlak van een dorp. Verder werden het lijnen van wouden, toppen van heuvels, kammen van bergen, of, ruw uitgehakt, onverwachts, een massa van hoekig bazalt. Nog verder, nevelden steden weg met minaretten en dommen, koepels en spitsen, schoorstenen, die rookten, het lint van een brede rivier. Nog verder, vertederden horizonnen in melkblank en opaal gedroom, geen lijn meer, maar tint alleen, weerschijs van laatste zonneglans, verheveling of er meren spiegelden, eilanden rezen laag aan de lucht, luchtparadijzen, waterstrepen van hemelzee, oceanen van ether en lichttrillende niets...

En Psyche tuurde, tuurde voor zich uit . . .

Zij was het derde prinsesje, de jongste dochter van de oude koning, vorst van het Rijk van Verleden. Zij was altijd heel eenzaam, haar zusters zag ze weinig, haar vader maar een enkel ogenblik des avonds, voor zij slapen ging, en, zo ze kans zag, vluchtte zij weg van de mummelende voedster, en dwaalde zij langs de tinnen, en droomde zij, met haar ogen ver, ver turende uit naar het wijde rijk, dat cirkelde weg in het niets. O, hoe ze verlangde te gaan, verder dan het slot, te gaan naar de weiden, de wouden, de steden, te gaan naar de spiegelende meren, opalen eilanden, oceanen van ether, en dan naar dat verre, verre niets, dat zo trilde als een bleek, bleek licht. Zou zij ooit nog de poorten uit kunnen gaan? O, hoe verlangde zij te dwalen, te zoeken, te vliegen...

Te vliegen, o te vliegen als de mussen, de duiven, de arenden!

En zij klepte met haar wiekjes, zwak. Het waren, aan haar schoudertertjes teer, twee wiekjes als van een heel grote kapel, doorschijnend vlies, karmozijn bestuifd en zachtgeel, azuurtjes en rozig geaderd, waar ze vasthechten aan haar rug, en op ieder wiekje gloeiden twee ogen, zoals op de staart van een pauw, maar fijner van kleur, en schitterend als gestampte juweel: gestampte saffier en smaragd op fluweel, en het fluwelen oog viermalen gezet in het schitterstof van de wiekjes.

Ze klepte er mee, ze kon er niet mee vliegen. Dát, dat was haar grote verdriet, en dat, dat was haar peinen, waarvoor ze dan dienden, die vleugeltjes, daar aan haar schouderblaadjes. En ze schokte er mee, en klepte er mee, maar ze rees niet boven de grond: haar fijne figuurtje verluchtigde niet, haar naakte voetje bleef vast aan de grond, en alleen haar heel fijne sluiertje, dat sleepte een beetje rondom haar blank-blanke leedjes heen, werd even gewapperd, door een vlaagje van vleugeltjeswaai.

Öekraïene is een land van het ondanks. Dit leven-ondanks-lijden is overal zichtbaar: je ziet het bij boeren die hun grond cultiveren, ook al worden hun huizen vernietigd. Bij de plantsoendiensten, die bloemen zaaien bij gebouwen die door Russische raketten zijn geraakt. Bij onze soldaten die zingen en dansen aan het front. Bij schrijvers en muzikanten die naar de door oorlog verscheurde steden komen om poëziefestivals of muziekoptredens te organiseren. We weten dat we tegenover een grootmacht met een enorme vernietigingsdrift staan. Maar hoe meer necrofiele Russische acties we zien, hoe sterker wij de biofiele aard van ons verzet benadrukken. Foto's met huisdieren, meestal katten en honden, vormen een frequent Leidmotief in de selfies van soldaten. Alsof dieren in deze zware tijden de grootste vrienden van de mens worden. Alsof het beschermen van je moederland ook het beschermen van levende wezens betekent. De dood meemaken en in leven blijven. Onmenselijke wreedheid meemaken en uiterst menselijk blijven.

*Uit Geschiedenissen en verhalen (2022)
Volodymyr Yermolenko, Oekraïense filosoof en essayist.*

TEA WITH MUSSOLINI

De regisseur Gian Franco Corsi Zeffirelli werd geboren te Firenze op 12 februari 1923 en zou als 'eeweling' dus net zo goed thuishoren in de rubriek *Ad multos annos*. Maar waarom zou je een artikel schrijven over zijn leven als hij daar zelf een film over maakte?

Tea with Mussolini is weliswaar slechts semi-autobiografisch, maar geeft wel een goed beeld van Zeffirelli's jeugd. In een interview door Dan Lybarger in 1999 vertelt Zeffirelli hierover dat 'je 'altijd moet aanpassen wat er gebeurd is, eerst en vooral omdat je zelf niet meer die persoon bent'.

De film vertelt hoe Luca/Zeffirelli de illegale zoon was van een stoffenhandelaar en een moeder die stierf toen hij zes was. De nieuwe echtgenote van Luca's vader weigert het bastaardkind op te nemen, waarop zijn vader opdracht geeft hem naar een weeshuis te brengen. Zijn gouvernante Mary Wallace (vertolkt door Joan Plowright) kan dat niet over haar hart krijgen, en besluit het kind zelf op te voeden.

Zo komt Luca terecht bij de 'Scorpioni', een groepje Britse vrouwen, bekend om hun bijtende humor. In het bovenvermelde interview zegt Zeffirelli over hen: 'zij waren allemaal zeer lief voor mij. Ze leerden me alle belangrijke dingen in het leven. Vooral Mary O'Neill (in de film Mary Wallace) werd een soort surrogaatmoeder. Zij leerde me Engels. Ze opende mijn ogen voor de schoonheid van literatuur en de dromen van theater en voor Shakespeare.' En nog: 'deze dames leerden me mijn eigen stad, mijn eigen cultuur en mijn eigen opvoeding te begrijpen. Als je geboren en getogen bent in Firenze, ben je het na een tijdje beu. Zij leerden me de dingen met nieuwe ogen zien.'

Tea with Mussolini is dus alleen al omwille van het onderwerp het bekijken waard, al moet ik toegeven dat ik enigszins ontgoocheld was. Bij een ronkende naam als Zeffirelli zijn de verwachtingen dan ook zeer hoog gespannen, en nog meer wanneer je de indrukwekkende cast bekijkt. Cher speelt met overtuiging de excentrieke Amerikaanse Elsa Morganthal, een rijke kunstverzamelaarster die verliefd wordt op haar Italiaanse chauffeur, tot ergernis van de puber/adolescent Luca. Maggie Smith (*Prof. Anderling*

voor de Potter-fans) speelt Elsa's tegenpool, Lady Hester, een wat stijf-Britse, naïeve aristocrate, echtgenote van wijlen ambassadeur Random, die, na een partijtje thee met Mussolini in het begin van de jaren dertig, blijft geloven in diens goede bedoelingen en overtuigd is dat hij hen zal beschermen, zelfs wanneer het oprukkende fascisme hun culturele wereldje volledig overhoopgooit.

Verder herkennen we Judi Dench als Arabella en Lily Tomlin als Georgie, een lesbische archeologe.

De film zelf lijkt niet echt een duidelijke verhaallijn te hebben, tenzij misschien de evolutie van het fascisme die op de achtergrond verloopt. We krijgen als het ware knipsels uit het leven van Luca, telkens aangeduid door een nieuw jaartal.

Vooraf in het begin voelt de film daardoor wat warrig en onsamenhangend aan, en sommige nevenverhalen, zoals dat van de overbeschermden zoon van Lady Hester, lijken er een beetje onnodig bij gesleurd.

Maar over het algemeen is de film best leuk om te zien, met af en toe mooie beelden uit het Italië van toen – al mochten ook dat er best wat meer zijn.

Op *Rotten Tomatoes* worden de filmkritieken als volgt samengevat: '*Tea with Mussolini* contains few surprises, but this amiably ambling drama is too likable -- and well-cast -- to completely resist.' Weinig verrassend, maar toch niet te weerstaan dus.

De film- en toneelregisseur, ontwerper en producent van opera-, theater- en televisieproducties Zeffirelli is verder vooral bekend om zijn bewerkingen van Shakespeare, zoals *The taming of the Shrew* (met Elizabeth Taylor en Richard Burton), *Romeo & Juliet* (met Leonard Whiting en Olivia Hussey) en in recentere tijden *Hamlet* (met Mel Gibson, Glenn Close, Alan Bates e.a.).

Deze films kregen heel wat betere kritieken, net als zijn operabewerkingen, waaronder *La bohème*, *Cavalleria rusticana* en *La traviata*, en zijn televisieserie *Jesus van Nazareth*.

Slechte kritieken kreeg hij dan weer voor de hype uit mijn jeugd, *Endless Love*, met Brooke Shields, Martin Hewitt en een debuterende Tom Cruise.

Naast zijn film en theaterwerk was Zeffirelli ook een tijdje politiek actief. Hij noemt zichzelf zowel antifascist als anticommunist, maar voelt zich verplicht deel te nemen aan het politieke leven: *'You have a voice and you have to use it. You might be spreading the wrong gospel, but at least you do something,'* zegt hij daarover in het eerder vermelde interview: al verspreid je misschien de foute boodschap, het is altijd beter dan niks doen.

Hij werd senator voor het centrumrechtse Forza Italia van 1994 tot 2001, en was goed bevriend met Silvio Berlusconi, die in 2001 voor hem de villa aan de Appia Antica kocht, waar hij tot zijn dood op 15 juni 2019 bleef wonen.

Gelezen & goedgekeurd

Door Bart Madou

EN TOEN LAS IK PROUST ...

Wel ja, nog maar eens Marcel Proust. In een essay over traditie droomt de Franse schrijver Gabriel Josipovici over zijn verleden als jongeling, hoe hij als kind en tiener, na jarenlang met zijn moeder in Egypte te hebben gewoond, naar Londen verhuisde en daar de grote Europese literatuur ontdekte, de klassieke auteurs Stendhal, Flaubert, Tolstoj, Dostojewski... *"En toen las ik Proust"*, schrijft hij.

Het is het begin van een lange ontboezeming over zijn kennismaking met de Franse schrijver van de *Recherche*. Hij vertelt hoe hij meegezogen werd in het verhaal, hoe hij de verteller met zichzelf vereenzelvigde. Nogal vreemd natuurlijk, want de Franse *haute bourgeoisie* was hem totaal onbekend. Vooral de passage in het begin van *Du côté de chez Schwann*, waarin de verteller teleurgesteld is in zijn eigen onkunde om de schoonheid van een lentedag onder woorden te brengen, sprak hem aan en deed hem verder lezen.

Proust schreef : *'Et voyant sur l'eau et à la face du mur un pâle sourire répondre au sourire du ciel, je m'écriai dans mon enthousiasme en brandissant mon parapluie refermé : « Zut, zut, zut, zut. » Mais en même temps je sentis que mon devoir eût été de ne pas m'en tenir à ces mots opaques et de tâcher de voir plus clair dans mon ravissement.'*

In tegenstelling tot alle andere romans zijn het niet de hoofdpersonages maar is het de verteller zelf die hier tegen zijn onmacht aanloopt, aldus Josipovici. Hierin zag hij het centrale thema van de roman. De verteller wil een stem geven aan zijn 'ongearculeerde verlangens' (sic) en in dat streven lijkt hij steeds te falen. Proust, zo gaat Josipovici verder, beseft dat dit een onontkoombaar gegeven van het leven is. De *Recherche* is een weergaloze roman 'die beurtelings – en soms ook tegelijkertijd – komisch, tragisch, satirisch en lyrisch kan zijn, tot de verteller aan het eind beseft dat het onderwerp en de vorm die hem al heel zijn leven steeds door de vingers glippen en waarvan hij op de duur dacht dat hij ze nooit zou vinden, nu juist bestaan uit het beschrijven van die mislukking in al zijn vormen, de mislukking van de liefde, van de hoop, van de ambitie, maar ook het tekortschieten van de verbeelding.' Proust die dus toegaf nooit de juiste woorden te kunnen vinden om tot uitdrukking te brengen wat er in zijn binnenste omging.

Gabriel Josipovici, *Traditie? Welke traditie?* In *Nexus*, nr. 90, herfst 2022

ALLEEN DE BERGEN ZIJN MIJN VRIENDEN

Gevangenisliteratuur. Als wij het veel gebruikte onderscheid fictie/non-fictie zouden willen handhaven, dan weet ik echt niet in welke categorie *Alleen de bergen zijn mijn vrienden* van de Koerdische schrijver Behrouz Boochani zou moeten onderbrengen.

In een nawoord spreekt de Iraanse essayist Omid Tofighian van een 'schokkend surrealistisch' genre. En ja, het is zo onwaarschijnlijk realistisch

allemaal dat het boek vaak surrealistisch aandoet. Bovendien nog een klein wonder dat het tot een boek gekomen is. Boochani schreef zijn tekst namelijk op een telefoon, in korte berichten, WhatsApp, die hij dan naar vrienden doorstuurde, en dat terwijl hij gevangen zat op het beruchte Australische eiland Manus (zelf op meer dan 1000 km van Australië gelegen!).

Als Koerd ontvluchtte hij als jonge academicus het vijandige Iran, kwam in Indonesië terecht, probeerde in een gammal bootje Australië te bereiken, leed schipbreuk en werd opgevist door een Australische patrouilleboot die alle opvarenden naar Kerstmiseiland bracht, vanwaar ze overgevlogen werden naar Manus, ten Noorden van Nieuw-Guinea (maar

Australisch grondgebied) en daar 'en attendant' in een 'detentiecentrum' werden ondergebracht. Wat een eufemisme! Een regelrecht concentratiekamp, een gevangenis was het, met alle ontberingen en fysieke en psychische martelingen die je je maar kunt indenken. Vooraf is er echter het relaas van de tocht over zee: *'Het is middernacht. Het is pikdonker. De ontzagwekkende golven blijven ononderbroken tegen onze brekende boot slaan'*.

Door zijn soms erg poëtische taal en zijn lyrische tussenteksten (steevast in *italic* weergegeven) slaagt Boochani erin het journalistieke aspect van zijn verslag om te buigen tot vlot en boeiend leesvoer. Nochtans wil Boochani voor iedereen schrijven. *'...ik moet simpele taal en basale concepten gebruiken, ik moet rekening houden met een uiteenlopend lezerspubliek...'* beweert hij ergens in een interview. Een zachte vorm van humor is hem ook niet vreemd, heel merkbaar bijvoorbeeld wanneer hij sommige van zijn medegevangenen bedenkt met raak gekozen bijnamen en beschrijvingen zoals: De Jongen met de Blauwe Ogen, de Pinguïn, de Slapeloze, de Slaper, Maysam de Hoer, de Minister-President, de Koe, de Muilezel, de Zachtaardige Reus, De Man met de dikke Snor, de Vader van het Kleine Kind, de Sluwe Jonge Man, de Grappenmaker enzovoort.

Maar al die namen zijn betekenisvol, hebben zelfs een (verdoken) politieke functie, zo zijn ze ook geïnspireerd op bestaande mensen, velen van hen zijn intussen gestorven (lees: vermoord). In zijn nabeschuiving somt Omid Tofighian de (echte) namen op van deze 'personages' die omkwamen op Manus Island samen met het jaar waarin dat gebeurde. Ook opvallend zijn de dubbele titels van elk van de hoofdstukken, zo bijvoorbeeld: *De Bloemen die op Kamille Lijken / Infectie: het Manus-gevangenis syndroom*.

Al bij al een vrij pessimistisch en duister boek, in bijna elke paragraaf voel je de angst naar boven borrelen, maar wat een moed, wat een doorzettingsvermogen om dit boek te durven en te kunnen schrijven!

Boochani schreef zijn boek niet in het Koerdisch, zijn moedertaal, maar in het Perzisch, de taal van zijn overheersers, en het werd bijna tegelijkertijd vertaald (door een Iraniër) in het Engels, de taal van de Australische bewakers en folteraars.

Het boek begint met een cassant voorwoord van de Australische schrijver Richard Flanagan, een aanklacht tegen het immigratiebeleid van zijn land (*'Dit verhaal vraagt om een afrekening. Iemand moet zich verantwoorden voor deze misdaden'*) en besluit met twee beschouwingen van de vertaler (naar het Engels) en vriend van Boochani, Omid Tofighian.

Boochani, Behrouz, *Alleen de bergen zijn mijn vrienden*, Uitg. Maas, 2019, 381 blz.

En dan nog dit

Door Els Vermeir

BURN-OUT

Sinds corona kunnen we er niet meer omheen: het burn-outvirus grijpt wild om zich heen en maakt straks zo mogelijk nog meer slachtoffers dan zijn illustere voorganger – al zijn het dan gelukkig geen dodelijke slachtoffers.

In een poging deze bizarre en voor buitenstaanders schier onbegrijpelijke aandoening enigszins te duiden en de wereld er attent op te maken dat burn-outers geen profiteurs, veinzers of hypochonders zijn, worden we overspoeld met krantenartikels, podcasts en documentaires of reality-shows. Intussen proberen medici, filosofen en economische analisten de oorzaken én gevolgen van deze nieuwe pandemie in kaart te brengen.

Maar een ding lijkt niemand zich af te vragen: waar is het ooit begonnen? Wie was het allereerste slachtoffer van een burn-out?

Ik zal het je vertellen: het begon allemaal ergens in de 17de eeuw, met een vrouw die door haar onmogelijkheid te werken – als gevolg van haar burn-out - zo arm werd, dat ze zich geen degelijke kledij meer kon veroorloven, en verder niets anders meer bezat dan een kostbaar, met zilver afgewerkt gebedenboek dat ze van haar grootmoeder had geërfd. Haar naam wou niemand nog kennen – daarom kennen ook wij enkel nog haar bijnaam: Kortjakje.

Er zijn kwatongen die beweren dat Kortjakje een hoertje was dat de hele week dronken rondliep, behalve op zondag wanneer ze met haar gebedenboek naar de kerk ging. Typisch! Alleen al dit soort roddels wijst erop dat Kortjakje wel degelijk een burn-out had. Van pure uitputting stond ze te wankelen op haar benen, en haar jaloerse en onbegrijpende omgeving greep dit natuurlijk aan om haar het stempel van dronkaard en hoer op te kleven. Zoals het vrouwen al eeuwenlang vergaat wanneer ze maar enigszins afwijken van het door de man gevormde ideaalbeeld.

Ja, op zondag ging Kortjakje naar de kerk. En ja, daar had ze dan plots wel de energie voor. Het bewijst dat Kortjakje, die leefde lang voor de losbandige jaren zestig en lang voor het Tweede Vaticaans Concilie, een vroom en diepgelovig meisje was, zo gelovig, dat ze kracht en energie putte uit haar kerkbezoek, en trouw de wekelijkse viering bijwoonde om God te smeken haar van haar burn-out af te helpen. Psychologen die haar raad konden geven en het nodige vertrouwen schenken om zelf aan haar herstel te werken, bestonden er immers nog niet. God was haar enige steun en toeverlaat...

Of Kortjakje uiteindelijk genezen raakte en een boeiende, werkbare job vond waar ze haar talenten ten volle kon ontplooiën en daar van haar werkgever de nodige erkenning en erkentelijkheid voor ontving? Dat weet ik helaas niet... Maar als je in je omgeving een dame kent, die al maanden van een uitkering leeft, geen energie heeft om haar ramen te lappen of voortuin te wieden, maar wel met haar smartphone met zilveren hoesje bij de hand naar een of andere bar of taverne kan gaan om zich daar samen met een lotgenote een glaasje moed in te drinken, heb dan enig begrip, en beschouw haar niet meteen als een dronken hoer. De kans is groot dat ze zich al jarenlang met pure zelfverloochening heeft uitgesloofd zonder dat iemand daar ooit bij stilstond.

Nieuwe publicatie

guido dobbelaere

eilanden boven de wind

De laatste bundel van kunstschilder-dichter Guido Dobbelaere. De zwanenzang van Guido, stuk voor stuk ingrijpende poëzie die je bij de keel grijpt. De bundel is te bestellen bij Het Beleefde Genot - vzw (info@hetbeleefdegenot.be)

Prijs (excl. verzendingskosten): 12 euro.
Leden van Het Beleefde Genot: 10 euro.

Rek. nr. BE71 0014 8517 3969

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING